

Alfons Lammers

Afslag

Oosterbeek

2022 Prometheus Amsterdam

© 2022 Alfons Lammers

Omslagontwerp Tessa van der Waals

Illustratie omslag Abraham J. Couwenberg, *Gezicht op Oosterbeek*, ca. 1840

Foto auteur Vincent Mentzel

Zetwerk Elgraphic

www.uitgeverijprometheus.nl

ISBN 978 90 446 5132 4

Op een verregende junidag stond hier in Otterlo een bezorger voor de deur met twee kartonnen dozen. Ik bedankte hem omstandig en vroeg of hij kon raden wat erin zat. Misschien twintig auteursexemplaren van *Het ergste moet nog komen* (HEMNK) afkomstig uit de culturele hoofdstad? Ik troonde hem als eenzaam mens mee naar binnen, en na opening met een mes bleek hij helemaal gelijk te hebben. De man feliciteerde mij spontaan. En toch, zei ik, wordt een manuscript met een harde kaft eromheen op-eens van iemand anders. Hij knikte instemmend, zelf schreef hij experimentele poëzie in z'n schaarse vrije tijd. Lag de lijst van vrienden en bekenden naar wie ik het vreemde boek wilde sturen al klaar? Niemand van belang vergeten? Welke opdracht erin te zetten? We dronken voor de gelegenheid samen Turkse appeltae, en toen hij opstapte wensten wij elkaar sterkte met het verdere verloop van ons bestaan.

Na vluchtig bladeren in mijn eentje stuitte ik op het eerste erratum in HEMNK en gebruikte Tipp-Ex om het ongerechtigde weg te werken. Mijn humeur verslechterde bij fout nummer twee. 'I find failure endearing,' zei ik hardop Max Beerbohm na – zonder erin te geloven. Het mes lag nog uitnodigend op tafel.

Van een feestelijke champagnepresentatie is 't door corona niet gekomen. De laatste keer dat mij zo'n happening ten deel viel was decennia geleden, in het Snouck Hurgronjehuis in Leiden aan het Rapenburg bij de publicatie van *Franklin D. Roosevelt. Koning van Amerika*. (In een vaktijdschrift zou een oplettende bespreker beweren dat Amerika nooit koningen heeft gekend.) Met mijn vrouw in het verpleeghuis heb ik er ditmaal geen enkele behoefte aan. En wie had ik moeten uitnodigen? Zelfs onze dochters tonen slechts matige belangstelling voor wat

ik in brieven heb geboekstaafd. Het zal verbeelding zijn.

De publiciteitsafdeling van de uitgeverij benaderde mij kortgeleden met de vraag welke recensenten ik op het oog heb. Tja. Wie is de hoogste baas bij de Boekenbijlage van *NRC*? Ik vrees dat de *Volkscrant* te hoog gegrepen is, *De Groene Amsterdammer* en *Vrij Nederland* idem dito. Welke lezers zouden zijn geïnteresseerd in de epistels van een emeritus? Bestaat *HP/De Tijd* nog steeds? Het degelijke *Reformatorisch Dagblad*? Toegegeven, Mak (Geert) en Joustra (Arendo) hebben mooie quotes voor de achterflap geleverd. Ik ben ze dankbaar, en naar ik mij heb laten vertellen komt iemand van *EW* naar Otterlo voor een interview, dat is alvast mooi meegenomen.

Morgen zal ik gewatteerde enveloppen frankeren om de exemplaren in te doen, het wordt hard werken. Sommige vrienden hebben laten weten dat zij er de voorkeur aan geven het geschrift persoonlijk op te halen. Ook prima, zolang zij hun oordeel maar voor zich houden en in mijn aanwezigheid niet kritisch gaan zitten bladeren. Het lijkt wel of ik aan het zoveelste examen moet geloven of voor 't eerst een boek het licht laat zien. Maar niets ten nadele van de leden van het Amsterdamse redactieteam – ze hebben gedaan wat in hun vermogen lag om mij met feminiene zorg te omringen.

Toen de laatste proef op weg was naar de drukker schoot mij opeens te binnen dat bij m'n beschrijving van het War Cemetery in Oosterbeek als tekst op de graven van de onbekende soldaten *Only Known to God* was blijven staan in plaats van het correcte *Known Unto God*. Het móet worden verbeterd, berichtte ik de redactie in paniek. We zullen zien wat we nog kunnen doen, kreeg ik ten antwoord, maar we vrezen het ergste. Twee dagen heb ik in de put gezeten, tot het verlossende bericht kwam dat bij de drukker de fout alsnog was rechtgezet.

Schrijven is voortdurend lijden, erna – in het bijzonder voor sloddervossen die in de waan verkeren pietje-precies te zijn. Mijn enige ongeldige excuus is dat ik bij het corrigeren van de proeven gealarmeerd raakte over de mentale achteruitgang van mijn echt-

genote. Zelfs de van oorsprong Zuid-Afrikaanse chauffeur van het busje dat haar naar de dagopvang in Lunteren bracht deelde mijn zorgen. Bent u gelovig? De komende tijd zult u het geloof meer dan ooit nodig hebben. Ze was er van tien tot vier, en als de telefoon ging verwachtte ik vervelend nieuws. Bevorderlijk voor de concentratie was 't allerminst. Was er dan niet aan begonnen! Dat is nu juist het dubbele – alleen door aan *HEMNK* te werken heb ik nog iets van mijn monterheid behouden.

Overigens vertel ik in mijn boek te kort – hierbij het addendum – dat we, toen alles nog normaal was, na een wandeling door het Nationale Park graag café-restaurant De Koperen Kop bezochten, vernoemd naar het bronzen beeld van John Rädecker voor de ingang. Een ruim, met riet bedekt, boerderijachtig gebouw van aangename truttigheid, zelfbediening en geen achtergrondmuziek. 's Winters knapperde het haardvuur, en als de temperatuur steeg zat iedereen buiten op een groot terras onder kleurrijke parasols. In de speeltuin stond een wip, hingen schommels en autobanden waar kinderen doorheen kropen. De wat oudere jeugd kon zich vermaken met een kabelbaan van dik touw. Tegenover de Kop stonden de witte fietsen voor gratis gebruik, als een mooie herinnering aan de provotijd van de jaren zestig. Wie naar de wc ging moest ervoor betalen bij een toiletmevrouw, die na enkele jaren wegens protesten – de toegang tot het Park was al duur genoeg – werd vervangen door een schoteltje waarop men geld kon deponeren. Veel inkomsten genereerde het niet. De habitués kenden we bijna allemaal; zelf behoorden wij er ook toe.

Een van de gasten was een wonderlijke, misschien door Nescio bedachte kerel van middelbare leeftijd die direct na binnenkomst diverse ballpoints uit zijn aktetas haalde en op een dik vel papier tekeningen met een onnavolgbaar diepe betekenis ging maken. Ik stelde mij aan hem voor, zei z'n tekeningen te bewonderen en kocht later een boek dat hij in eigen beheer had uitgegeven met als titel *De lange reis naar het zesde zegel en de ontdekking van Sha-narah*. Vraag me niet naar een samenvatting van het geestverruimende verhaal van deze zich *MECHUR* noemende artiest. Z'n tekenin-

gen hebben een hoog outsidersgehalte; de vorderingen ervan heb ik van nabij mogen meemaken. Hij gaf er minutenlang duiding aan, tot mijn vrouw het sein gaf dat we dringend weg moesten. Anders stond ik er nu nog.

Tijdens de einddagen van Rutte II verspreidde zich het gerucht dat de directie vergevorderde plannen had om De Koperen Kop af te breken aangezien het restaurant uit de jaren vijftig niet voldeed aan de eisen van deze tijd. De schrik was groot toen bleek dat het gerucht op waarheid berustte. En binnen de kortste keren werd een houten noodcafé opgetrokken, terwijl achter hoge schuttingen werklieden gingen bouwen aan een hypermodern, geheel milieuvriendelijk onderkomen voor zowel restaurant als geschenkwinkel. Kaarthouders van het Park mochten er een naam voor verzinnen. De meeste stemmen haalde, hoogst verrassend, Het Paviljoen, dat op 21 juni 2019 plechtig door niemand minder dan koning Willem-Alexander zou worden geopend in aanwezigheid van tal van andere hoogwaardigheidsbekleders. Het was parkdirecteur baron Seger van Voorst tot Voorsts finest hour, ook al omdat de koning zich uitvoerig liet voorlichten over het totaalplan voor de grootschalige vernieuwing van het gehele Park, met als einddatum 2025.

Voor de plechtigheid was van tevoren, geheel in stijl, een statige boom op het plein geveld.

Persoonlijk heb ik de indruk dat het Paviljoen een buitenaardse mislukking is, maar ik ruil mijn mening graag in voor een andere. Aan de beschrijving ervan zal ik mij niet wagen, behalve dat het gebouw binnen nog het meest weg heeft van een crematorium, met dien verstande dat de meeste crematoria betere stoelen hebben dan dit toonbeeld van eigentijdse vormgeving. De stoelen zitten zelfs zo ongemakkelijk dat je na tien minuten weer wilt vertrekken; de toiletten daarentegen zijn hoogst comfortabel. Op de bovenverdieping bevindt zich een ruime, bijna lege zaal waar gezelschappen kunnen borrelen na afscheid van de overledene te hebben genomen. Maar enthousiaste, innovatieve managers vergaderen er waarschijnlijk vaker, of de Vereniging Tandartsen voor

Orthodontie. De kosten van het totaalplan zijn aanzienlijk, en het verwondert daarom niemand dat de toegangsprijzen sindsdien fors zijn verhoogd – alleen de wat beter gesitueerden kunnen zich een jaarkaart (met auto) permitteren. Mensen van kleur of met een migratieachtergrond vertonen zich zelden in het Park.

Nog geen driekwart jaar na de opening van het Paviljoen begon het coronavirus aan zijn opmars, en bereikte ook de Hoge Veluwe. Tijdens de lockdown was het aangeharkte natuurgebied vrijwel uitgestorven, weer wat later werden bezoekers onderworpen aan strenge gezondheidschecks. Het ontbrak er nog aan dat edelherren en everzwijnen kapjes moesten dragen. Maar dankzij de uitstekende contacten van de directeur met kabinet en koningshuis ontsnapte het wild aan minister Hugo de Jonges strenge decreten.

Nu het nieuwe oude normaal voorlopig is teruggekeerd, staan er weer lange rijen voor de toegangspoorten in Hoenderloo, Schaarsbergen en hoofdingang Otterlo. Want ook bezoekers aan het wereldwijd bekende museum Kröller-Müller moeten eerst een kaart voor het Park kopen. Menig gezinshoofd heb ik vertwijfeld naar het eindbedrag zien kijken – Van Gogh wordt duur betaald.

Dit alles geheel terzijde. Mijn vertwijfeling geldt veeleer de publicatie van *HEMNK*. Zal het vaderlandse lezerspubliek welwillend reageren en bereid zijn 30 euro neer te tellen voor mijn boek? Het ergste wat mij kan overkomen, is onverschilligheid. De Librisprijs ging kortgeleden naar *Cliënt E. Busken* van Jeroen Brouwers. Een godswonderlijk boek volgens *De Standaard*, de ene explosieve, schitterende zin na de andere (*Het Parool*); gruwelijk mooie passages over aftakeling en herinnering in *Humo*, maar nul komma nul belangstelling voor een met vergetelheid bedreigde auteur met Leidse wortels? Waar blijven de ballen en de sterren? Zal Connie Palmen, die zichzelf een genie acht, een ander genie herkennen? Moet ik mij voor een lovende recensie wenden tot Arie Storm, Joost de Vries of Rosan Hollak? Wie dan wel?

De publiciteitsafdeling lijkt enigszins ongeduldig te worden. Ik kan toch wel iemand bedenken? Wat krijgen we nou. Terwijl ik

juist veronderstelde dat een grote uitgeverij tal van aansprekende kandidaat-recensenten op afroep kan inzetten. Intussen bericht men uit het verpleeghuis in Oosterbeek dat mijn echtgenote opnieuw uit d'r bed is gevallen, en ik ontdek erratum nummer drie.

Het wordt hoog tijd de rommel in mijn bovenkamer met gruwelijk mooie passages op te ruimen, indachtig wat W.F. Hermans schreef in *Door gevaarlijke gekken omringd*: 'Niemand is boven zichzelf verheven, ook niet boven zijn eenvoudigste gedachten, evenmin boven alledaagse onderwerpen en angsten.'

Wat mankeert er toch aan Amerika?

Franse verlichtingsfilosofen hielden in de achttiende eeuw verhitte debatten over de kwestie; voor ons was 't tweehonderd jaar later een non-issue. Begin augustus 1966 zagen we vanaf het dek van de Statendam het silhouet van Manhattan uit de ochtendmist opdoemen, nog spectaculairder dan gedroomd. Corpulente douaneambtenaren gedroegen zich, geheel volgens verwachting, uiterst vervelend. *Step behind the line!* Maar al onze papieren bleken in orde, we waren bovendien gevaccineerd tegen de pokken en niet krankzinnig, wel kort tevoren getrouwd. Mijn echtgenote Martje was tweeëntwintig, ik vier jaar ouder. Triomfantelijk betraden we voor het eerst de Nieuwe Wereld. Een hutkoffer met heel ons hebben en houden zou worden nagestuurd.

Wat volgde waren twee bijzondere jaren in de buurt van Boston, preciezer: in West Newton op Crafts Street 515, waar we de bovenverdieping huurden van een in 1850 gebouwd colonial home, eigendom van een weduwe die nog een tweede huis in Florida had. Ze ging er 's winters naartoe en kwam in het voorjaar terug met geurende appelsienen. Voor mijn studie aan de Graduate School of Arts and Sciences van Brandeis University in het nabijgelegen Waltham beschikte ik over een reisbeurs van de Fulbright-commissie en een Wien International Fellowship.

Ik hoopte mij onder het gehoor van de journalist/historicus Max Lerner te scharen, auteur van het destijds bewonderde boek

American as a Civilization. Life and Thought in the United States Today (1957), een overzichtswerk dat ik al in Leiden had bestudeerd. Maar Lerner, nauw bevriend met Liz Taylor, bleek tot mijn teleurstelling onverwacht een jaar vrijaf te hebben genomen. Ook Ray Ginger, begin jaren vijftig van Harvard verjaagd wegens vermeende communistische sympathieën en de biograaf van de socialistische voorman Eugene Debs, besloot net voor het begin van de colleges afscheid van Brandeis te nemen. Over de reden ervan deden wilde geruchten de ronde. Alcoholisme en wat seksueel grensoverschrijdend gedrag is gaan heten? De universiteit genoot een linkse reputatie. Gingers politieke gezindheid is het daarom zeker níet geweest.

De andere hoogleraren en medewerkers op Brandeis waren personen van onbesproken gedrag en stevige publicatielijsten. Ik herinner mij namen als Leonard Levy, kenner bij uitstek van de grondwet, de afstandelijke Morton Keller, met wie ik niettemin op goede voet raakte, en Marvin Meyers, auteur van *The Jacksonian Persuasion*, een hoogst complexe, bekroonde monografie. Van de jonge associate professor Jerold Auerbach wisten we bijna zeker dat hij, gelet op zijn didactische kwaliteiten, nooit een vaste aanstelling zou krijgen. (Hij vertrok in 1971 naar Wellesley College en bouwde er een mooie loopbaan op. Zijn autobiografie moet ik nog lezen.)

Fulbrighters mochten zich niet actief met de politiek bemoeien, anders had ik op de campus mee gemarcheerd met de protestmarsen tegen LBJ's Vietnambeleid. Op 't laatst kwam ik nog wel in actie voor de geletterde senator Eugene McCarthy, een van mijn helden toen. De voorverkiezingen in New Hampshire werden op 12 maart '68 niet door 'Clean for Gene' gewonnen, ze hadden wel tot gevolg dat Johnsons positie wankelde en opeens besloot Robert Kennedy ook een kans te wagen nadat hij tot dan toe nul op het rekest van tegenstanders van de oorlog had gegeven. Op 31 maart kondigde de president volkomen onverwacht op tv aan dat hij zich niet voor een volgende termijn beschikbaar zou stellen. Iedereen raakte in verwarring en toen RFK in juni werd vermoord, hielden

we bij de tv-beelden de ogen nauwelijks droog. Eerst King in Memphis, nu de tweede charismatische Kennedy. Voor vicepresident Hubert Horatio Humphrey en de uit zijn politieke graf opgestane Richard Nixon koesterde ik geen warme gevoelens; achteraf bleek George Wallace, de law-and-ordergouverneur van Alabama met zijn Independent Party, de voor- en achterbode van een hoogst onaangenaam, door en door racistisch land waar de Burgeroorlog nooit is geëindigd. Over de gewelddadige rellen tijdens de Democratische conventie in Chicago lazen we eerst na thuiskomst.

We hadden tal van vrienden, zowel Amerikanen als *non-resident aliens*, Saleem Noorani uit India, de Japanse Ryoko Tamaki en Rafael E. Pena, een uitslover uit Bolivia die altijd een zonnebril droeg. (Brandeis was toen al gebrand op internationalisering.) Bij Robin en Wallace Whitney van Old Yankee stock vierden we op de vierde donderdag van november Thanksgiving. Wallace studeerde rechten op Harvard en nam mij dikwijls mee naar het inner sanctum van de universiteit, waar heel slimme studenten met elkaar debatteerden. Cambridge Square met zijn on-Amerikaanse terrassen werd onze favoriete hang-out. In een winkel op de hoek was zelfs hagelslag van De Ruijter te koop, maar we negeerden al wat aan Nederland herinnerde.

Op de werkcolleges in Waltham heb ik Bruce Freed leren kennen, die een kompaan zou worden en met wie ik nog steeds contact heb. Na een journalistieke loopbaan bij de *Wall Street Journal* is hij aan de slag gegaan als directeur van de Center of Political Accountability, zoïets als Follow the Money. Met andere bekenden juichten we in het seizoen 1967-1968 in Fenway Park de kelen schor voor de Red Sox en ze wonnen dankzij Carl Yastremszki glorieus de World Series. Mijn wederhelft werkte – zonder green card – al die tijd in een drukkbeklante bloemenzaak, ter aanvulling van mijn beurs, die volgens het reglement in de vakantiemaanden werd stopgezet. Ze heeft tientallen grafkransen gemaakt voor de ongelukkigen die in Vietnam zijn gesneuveld. Later kreeg ze nog een forse boete van de federale belastingdienst omdat partners van beursstudenten geen betaalde baan mochten hebben.

We kochten bij Sears Roebuck voor het eerst iets op afbetaling, een tv van 90 dollar, en iedere ochtend gooide een krantenbezorger *The New York Times* met een elastiek eromheen voor de deur. Uit *The New Yorker* knipte ik cartoons van Saul Steinberg, de ‘frontiersman of genres’. De country store werd regelmatig bezocht voor tweedehandsmeubilair; tegen de raamhorren vlogen belachelijk grote kevers en stinkdieren haalden het huisvuil overhoop. De bus bracht ons naar antiquariaten in Boston, of naar de bioscoop met double features. Op highway littering stonden ongelooflijk hoge boetes. De sundaes leken steeds groter te worden. *This is America!* Een door leeftijd uitgedaagde vrouwelijke collega van Martje uit de bloemenzaak had een meterslange gele Cadillac en trakteeerde ons thuis op pancakes met ahornsiroop. D’r hond was nogal winderig – in het geheugen liggen soms de wonderlijkste dingen.

Midden in de zomer reden we naar de Blue Ridge Mountains, we kregen in Charlottesville een tour door Jeffersons wonderbaarlijke Monticello en de slavenhutten eromheen. De highlights van Washington DC lieten ons evenmin onverschillig. De trappen van het Capitool beklom men toen nog zonder kwade bijbedoelingen. Een zakenkennis van Martjes vader uit Scarsdale trakteeerde ons in de City op kaartjes voor *Cabaret* en *Fiddler on the Roof*. Nog liever had ik *Madame Butterfly* in de Met gezien. Tegen de klamme hitte was er verkoeling in het Guggenheim, MoMA en zowat alle andere musea die de metropool rijk is.

Brandeis had een eigen museum, waar groots werk hing van Robert Rauschenberg, Stuart Davis, Jasper Johns, Willem de Kooning en Mark Rothko. Het was destijds, dankzij joodse donoren, een vermogende, naar opperrechter Louis D. Brandeis vernoemde private universiteit, vol ambitie om tot Amerika’s beste instellingen voor hoger onderwijs te gaan behoren. Wat ik er in ieder geval vandaan heb genomen, is een weerzin tegen al wat naar antisemitisme zweemt.

Hippe vogels zijn we nooit geweest, nooit iets gesmooft wat op wiet leek. Flowerpower? Ik moest pittige examens doen en de Fulbright-commissie niet teleurstellen – met een helder hoofd